

Eerder gepubliceerd in het Heraldisch Tijdschrift 20 (2014): 21-28.

Hand- of persoonlijk merken als wapenstukken in zegels

Anton C. Zeven, Anton.Zeven@hetnet.nl

Sleutelwoorden: merk, handmerk, persoonlijk merk, merk als wapenstuk, zegel, foutief huismerk

Noot: het is niet duidelijk of in een zegel een wolfsangel als een handmerk werd gebruikt of als een wapenstuk (afb. 1). Soms is een wolfsangel voorzien van een schuinbalkje gaande over het midden van de paal. Ik heb beide figuren als een wapenstuk opgevat. Zij komen weinig voor, zodat een indeling als handmerk of als wapenstuk weinig invloed op het onderstaande heeft.

Afb. 1. Zegel van Hendrick vander Weijden, 1453. Verkerk B6522/15, GeldersArchief NB-778-225. Foto: Gelders-Archief.

Onderzoeksdoel

Mijn artikel betreft het gebruik van het handmerk als wapenstuk in wapenzegels. Na studie van de literatuur kwam ik tot de conclusie dat er geen lijn in dit gebruik zit. Ik zal dit met cijfers in tabel 1 en met een aantal voorbeelden toelichten.

Ik zal niet ingaan op handmerken als helmtekens.

Handmerk of persoonlijk merk: enkele voorbeelden

Zoals bekend werden hand- of persoonlijke merkenⁱ door velerlei lieden voor velerlei doeleinden gebruikt. Ze zijn duizenden jaren oud en komen overal voor. Immers, iedereen heeft er behoefte aan om zijn eigendom of de door hem gemaakte producten te merken. Zo werden ze al gebruikt door steenhouders in Oud-Egypte om de door hun gehouwen steenblokken te merken.ⁱⁱ

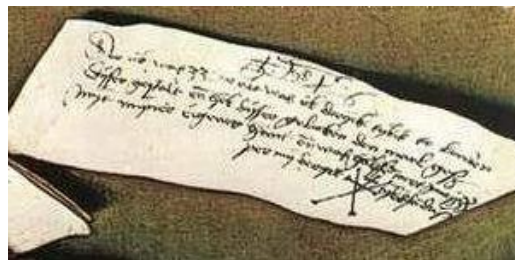
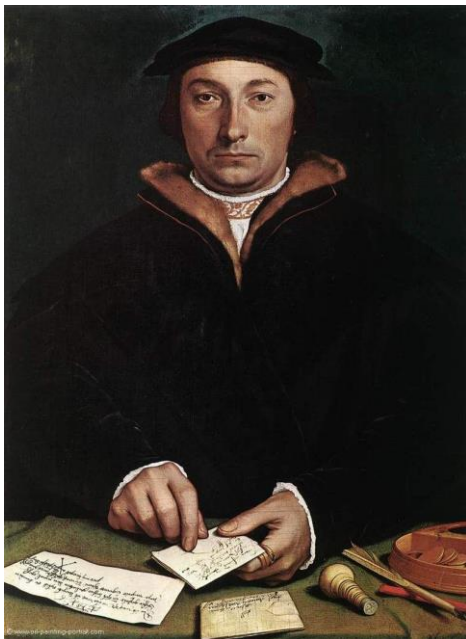
Vaak staan handmerken los van het door gebruiker van een handmerk los van zijn (familie)wapen. Zo vermeldt Geirnaertⁱⁱⁱ voor het 14de eeuwse Brugge, dat sommige poorters een zegelstempel met een merkteken gebruikten, terwijl zij reeds een familiewapen voerden. Pronk^{iv} vermeldt in 1981 dat in de wapens van Nederlandse adellijke families geen handmerken voorkomen. Echter, in de N.H. kerk van Vries bevindt zich een wapen met een handmerk van een adellijk persoon, namelijk dat van Ellegonda Th. Linthorst^v Op de website van Redmer Alma^{vi} vinden we het wapen van de Duitse familie Von Schwanbell zu Aden. Pronk noemt de verandering van een merk in een meer heraldisch wapenstuk. Een voorbeeld is het wapen Van Heuven (afb. 2).^{vii} Voor dit wapen geeft Pronk aan dat het handmerk: een schuinkruis, waarvan de armen eindigen in ringen. In het wapen is dit merk veranderd in een verkort, versmald schuinkruis, vergezeld tussen elk armenpaar van een ring^{viii}.

Afb. 2. Hendrick van Heuven, adelborst. Gelders archief, Arnhem, Wapenboek van het Coninckstraet Vendel te Arnhem Uit CD-Wapenboek Vereniging Veluwe Geslachten, 2012. Foto: auteur.

Handmerken komen in wapens in vele Europese landen voor. In Engeland echter niet, want daar worden handmerken niet als een wapenstuk beschouwd en worden om die reden uit wapens verwijderd.

Een voorbeeld van een handmerk op een stempel vinden wij op het schilderij van de Duitse koopman Dirk Tyson geschilderd door Holbein de Jonge in 1533 (afb. 3). In dit geval bevindt zich het merk niet op een wapenschild. We vinden zijn merk ook terug op een briefje dat hij geschreven heeft.^{ix}

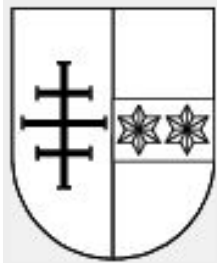
Afb. 3. Hans Holbein de Jongere: Dirk Tyson (1533). Kunsthistorisches Museum, Wenen. In detail een briefje en zijn stempel met zijn handmerk.

In Arnhem gebruikten (middeleeuwse) schepenen van voor 1500 wel een handmerk als wapenstuk in een zegel. De oudste is door Henricus van Essen in 1296 afgedrukt. Voor de periode 1296–1500 bevinden zich onder de ca 150 zegels er drie (2%) met een handmerk (afb. 4).^x

Afb. 4. Drie zegels: van Arnhemmers Jan Wiggert (1444), Geryt van Zoens (1421) en Riquen ten Brencke (1405). Verkerk. Foto: Gelders-Archief.

Een voorbeeld is ontleend aan de prachtige website van Redmer Alma. Het betreft het familiewapen Treccius (afb. 5).^{xi}

Afb. 5. Wapen Treccius. Website Redmar Alma handmerk 392.

Hendrikse (2003) publiceerde een zegelstempel met een niet-afgemaakte zegelplaat (afb. 6). De zegelplaat toont een wapen met een handmerk en als omschrift slechts MAS. Hij dateerde het stempel, dat in Vlissingense grond gevonden werd, op de periode 1500-1550.^{xii}

Afb. 6. Zegelstempel (en afdruk), gevonden in Vlissingense grond.

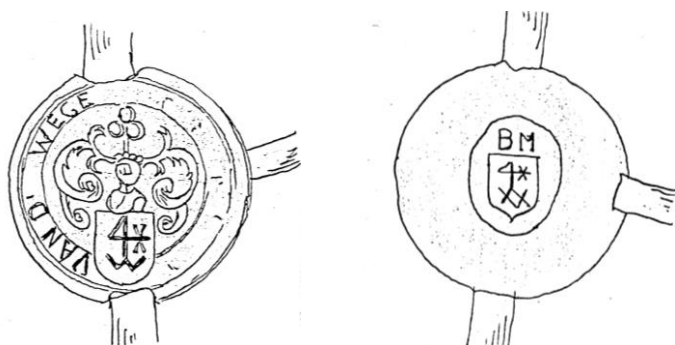
Het zegel van L. Aquilius (afb. 7), die een broer was van Tilman Aquilius (o.m. lid van de magistraat van Wageningen en “zetbaas” van de prins van Oranje) toont een mooi merk. Aangezien zijn familienaam L’Aigle was had men een adelaar in zijn wapen mogen verwachten.^{xiii}

Afb. 7. Zegel van L. Aquilius, 1641, broer van Tilman Aquilius, die toen *Advocat a la Court de Hollande* was. Zeven 13.20.

Handmerk in tegenzegel

Het zegel van Boudewijn Marinuszoon Driewegen, schepen van Goes, uit 1646 toont een zegel met schild, waarin een handmerk, helmteken, dekkleden en omschrift (afb. 8). In het tegenzegel vinden we een schild met hetzelfde merk en een gedeeltelijk identiek handmerk. Is dit zijn merk, want hij zet zijn initialen B en M erbij. Men kan zich afvragen waarom Boudewijn in beide stempels een verschillend merk gebruikte.^{xiv}

Afb. 8. Zegel en tegenzegel van Boudewijn Marinuszoon Driewegen, schepen van Goes, 1646. Uit Abelmann, 1975.

Van der Muelen (1909/1910) beschrijft de zegels in het Oud-Archief van 's-Gravenhage. Zijn conclusie betreffende het gebruik van het handmerk is dat dit voornamelijk als wapenstuk in het tegenzegel gebruikt wordt. De meeste van deze zegels zijn afgedrukt door een inwoner van Den Haag. Daarnaast komen er ook enkele uit Dordrecht, Haarlem, Heusden, Oude Tonge, Rotterdam, Schiedam, Stad aan 't Haringvliet en Zevenhuizen. Het gebruik van een merk in het wapen van het tegenzegel wordt benadrukt door Jacob Dircksz. in Geulen, *scepen* in Den Haag, die twee stempels voor het afdrucken van een tegenzegel bezit. In beide stempels komt een merk voor.^{xv} Ook bij Schiedamse schepenen vindt men een handmerk in het tegenzegel. Van de ca 24 tegenzegels zijn er 14 met een handmerk.^{xvi} Was het afdrucken van een tegenzegel gemakkelijker, dan van het grote zegel?

Ook Nicolaes Woutersz (Haarlem) voerde een handmerk in zijn tegenzegel.^{xvii}

Handmerken in wapenschilden anders dan in zegelstempels

Handmerken in schildjes vinden we ook bij steenhouwers. Janse & De Vries geven hiervan vier voorbeelden, waaraan wij één afbeelden (afb. 9).^{xviii} Later brachten leden van het Arnhemse bakkers- en brouwersgilde hun wapens waaronder handmerkwapens, op hun gildebeker aan (afb. 10).

Afb. 9. Handmerken van zes bij elkaar horende steenhouwers. Het hoofd van de groep heeft zijn steenhouwersmerk in een schildje geplaatst. Neumarkt/Oberpfalz. Katholieke kerk, eerste helft van de 15de eeuw.

Afb. 10. Handmerk van Lubbert Rutgers op het gildebeker van het tappersgilde van Arnhem. Foto: Historische Museum, Arnhem. Zie Zeven, 2012.^{xix}

Frequenties van handmerken in wapenzegels

In de wapens van de zegelstempels van 369 schepenen van 's-Hertogenbosch over de periode 1285–1629 worden geen handmerken gevonden. Dit geldt ook voor Amersfoort met ca 3000 verschillende zegelafdrukken uit de periode eind 14de eeuw-17de eeuw met vier met een verschillend handmerk.^{xx}

Ook hadden de 136 leden van de Hoge Bank van Driel over de periode 1650-1811 geen handmerk in hun wapenzegel opgenomen, terwijl wij onder de zegels van de 54 leden van de Hoge Bank van het naburige Zuilichem over dezelfde periode twee (4%) met een handmerk vinden.^{xxi}

De Jong^{xxii} meldde dat onder de ca 1000 zegels van Rhenenaren, die hij bestudeert en die dateren van voor 1650, één wapenzegel met een handmerk aanwezig is. Dus ook in deze Utrechtse stad geen handmerken in wapenzegels.

Carstens (1956) beeldde schetsen van 564 wapens gevonden in Oost-Friesland af. Hiervan bevatten ca 179 (32 %) wapens een handmerk. De meeste alleen een handmerk (155, 27%), de andere een handmerk samen met een ander wapenstuk.^{xxiii}

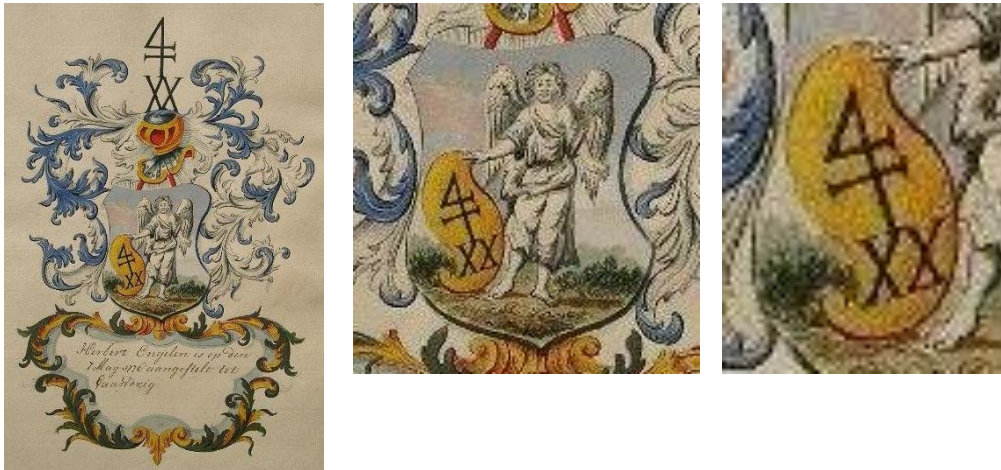
Pronk vond in de tot 1980 verschenen 64 jaargangen van het Nederlandse Patriciaat 1630 verschillende familiewapens voor. Hiervan bevatten 34 (2%) wapens een handmerk. Dit kleine aantal kan veroorzaakt zijn, doordat families, die zich tot het patriciaat rekenden, een handmerk in het wapen niet passend vonden.^{xxiv}

In het boek met foto's en beschrijvingen van zegels, aanwezig in het archief van de Ridderlijke Duitse Orde Balijs van Utrecht over de periode 1200-1811, vinden we weinig (wapen)zegels met handmerken. Misschien dat de meeste nog van Doesburgers waren.^{xxv}

In het Gemeentearchief van Wageningen vinden we zegels waarvan wij er ca 1500 hebben afgebeeld. Hieronder bevinden zich niet-wapenzegels, monogramzegels, het zegel Immink^{xxvi} en dubbelen van personen. De meeste zegels werden in de 17de en 18de eeuw door voornamelijk Wageningse ingezetenen afgedrukt. Onder deze zegels bevinden zich geen handmerk(wapen)zegels.^{xxvii} De "uithemse" zegels kunnen we verdelen in vier handmerkzegels en 20 handmerkwapenzegels. Onder deze laatste bevinden zich vijf van de Arnhemse familie Nijhoff. Verder het bovengenoemde zegel van L. Aquilius.

Een interessant wapen is dat van de familie Engelen uit Arnhem (afb. 11). In dit wapen houdt in een engel een schild vast, waarop een handmerk staat, terwijl hetzelfde merk ook als helmteken fungeert.

Afb. 11. Herbert Engelen is op den 7 Aug. 1776 aangesteld tot Vaandrig.
Gelders Archief, Wapenboek van het Coninckstraet Vendel te Arnhem. Foto: auteur.

In het gemeentearchief van Nijkerk bevinden zich waszegels van 144 burgers. Hiervan heeft slechts één wapenzegel een merk. De burgers hadden duidelijk een voorkeur voor een “heraldisch” wapenstuk.^{xxviii}

Overgang van het handmerk als wapenstuk naar een meer heraldisch wapenstuk

Van Beresteyn & Del Campo Hartman (1954) geven voor de familie Van Beresteyn een voorbeeld van het vervangen van een handmerk door een “heraldisch” wapenstuk. De beer (mannetjesvarken) als schildhouder in het handmerkwapen verhuist naar het wapenschild. Men koos voor een sprekend wapen, want de beer zit op een steen (afb. 12).^{xxix}

Afb. 12. Zegel van van Gysbert van Beresteyn, 1530 en van zijn zoon Cornelis van Beresteyn, ca 1560. Ontleend aan het boek van Van Berensteyn en Del Campo waardoor de kwaliteit van de afbeelding laag is. Gekleurd wapen uit Wapenboek van het Ill. Zwanenbroederschap te Den Bosch. Bron: internet.

Hendrikse meldde dat van de negen stempels met een handmerk er één was met een wapenschild, terwijl de andere acht in het open veld geplaatst waren.^{xxx} Eerder beschreef Abelman zegels van schepenen in Zuid-Beveland en van grafelijke leenmannen. Deze zegels dateerden uit het eind van de 16de eeuw en de 17de eeuw. In totaal werden 37 zegels beschreven. Hiervan zijn er 12 met een merk, waarvan 11 als wapenstuk. Vijf zegels hadden hun merk aan de keerzijde van het zegel.^{xxxi}

Wijzigingen van de frequenties van handmerkenzegels met de tijd in Kampen en Zwolle

Kees Schilder fotografeerde de zegels hangende aan charters in het Gemeentearchief van Kampen. De resulterende foto's werden door hem gepubliceerd. Deze heb ik gebruikt om de veranderingen in frequenties van de handmerkzegels ten opzichte van het totaal aantal zegels per 50 jaar te berekenen. De resultaten staan in Tabel 1. We zien dat de frequentie rond de 60-70 % schommelt met 86% voor de periode 1501-1550. Dezelfde berekening deed ik voor de Zwolse schepenzegels, zoals die door Hesselink-Melchior e.a. gepubliceerd zijn. Voor Zwolle zien we dat de frequentie in de periode 1351-1500 stijgt van 68% tot bijna 100 %. In Besloten Testamenten 1655-1809 van Kampen (18) worden nog zegels met handmerken gevonden, die afgedrukt waren in de jaren 1699, 1703, 1726, 1749, 1768 en 1805.^{xxxii}

De enige verklaring die ik kan geven voor het verdwijnen van het handmerkzegel in Zwolle is dat de schepenen aldaar gevoelden dat een handmerk in het zegel van onvoldoende niveau voor hen was. Deze gevoelens leefden kennelijk niet in het naburige Kampen. Een mogelijk effect van de uitsluiting van rooms-katholieke personen van opname in de magistratuur van de stad en daardoor een mogelijk effect op de frequentie van het handmerkzegel is aan de tabel noch voor Kampen noch voor Zwolle af te lezen.^{xxxiii}

Tabel 1. Aantallen en frequenties van typen zegels in Kampen en Zwolle.

	Kampen					Zwolle		
	-m	sm	-w	sw	totaal	sm	sw	totaal
1338-1350			1	4	5			
1351-1400	15	19	1	65	100	13	28	41
%	15	19	1	65	100	32	68	100
1401-1450	36	71	0	166	273	11	64	75
%	13	26	0	61	99	15	85	100
1451-1500	51	89	3	369	512	2	73	75
	10	17	0	72	99	3	97	100
1501-1550	8	40	1	305	354	3	69	72
	2	11	0	86	99	4	96	100

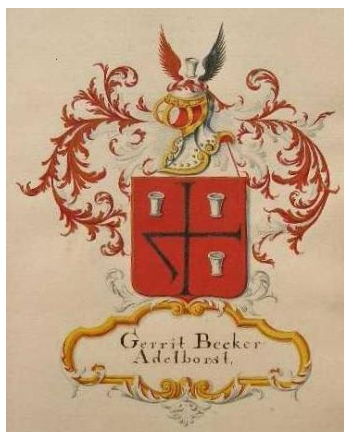
1551-1600	3	38	0	163	204	2	71	73
	1	19	0	60	100	3	97	100
1601-1650						1	53	54
%						2	98	100
1651-1700						0	58	58
%						0	100	100
1701-1807						0	71	71
%						0	100	100

Legenda

-m = een merk in het veld, sm = een merk in een wapenschild, -w = een wapenstuk in het veld, sw = een wapenstuk in een wapenschild

Discussie en conclusies

Handmerken worden al duizenden jaren gebruikt. Zegelstempels met een wapen met daarin een handmerk als wapenstuk konden pas ontstaan na het ontstaan van de heraldiek rond 1100. Voor een aantal personen dat een (wapen)stempel liet snijden moet het vanzelfsprekend geweest zijn het eigen handmerk in (het wapenschild van) het stempel op te nemen. De vraag is of wij nu nog kunnen nagaan waarom bepaalde personen of (takken van) families vasthielden aan hun handmerk in hun wapen, terwijl andere(n) hun handmerk omruilden voor een “meer heraldisch” wapenstuk. Een mogelijk voorbeeld is het wapen van Gerrit Beeker, adelborst te Arnhem (of een verwante Beeker) die bij het ontwerpen van zijn wapen zijn oude handmerk met drie bekers zal hebben gecombineerd (afb. 13).^{xxxiv} Hierdoor werd zijn wapen “modern” (en sprekend) en behield hij toch zijn handmerk.

Afb. 13. Gerrit Beeker, Adelborst, in het Wapenboek van het Coninckstraet Vendel te Arnhem, Gelders Archief. Foto auteur. Zie Zeven, 2012.

De boven geuite veronderstelling dat de burgers in 's-Hertogenbosch, Amersfoort, Rhenen, Nijkerk en Zwolle een handmerk als wapenstuk van minder kwaliteit dan een “heraldisch” wapenstuk vonden, terwijl de burgers van Kampen er geen problemen mee hadden, zal wel nooit getoetst kunnen worden. Was dit een veronderstelling van de burgers, van de zegelsnijders of van beiden. Indien dat het geval is dan moeten de burgers of de zegelsnijders deze veronderstelling generaties hebben doorgegeven.

Verder zullen we waarschijnlijk ook nooit weten waarom in Den Haag en elders het merk als tegenzegel werd gebruikt. Misschien zijn het toch plaatselijke of streekgewoonten?

Bronnen

Abelmann, L.J. 1975. Zegels van schepenen van parochies, heerlijkheden en dorpen van Zuid-Beveland, voorkomend in het archief De Perponcher. Gemeentelijke archiefdienst Goes. Ongepagineerd.

Beresteyn, E.A. van & W.F. del Campo Hartman. 1954. Genealogie van het geslacht Beresteyn. Eigen uitgave, Den Haag. Dl 1. 485p.

Beurden, A.F. van. 1933. Schepenzegels in het Amerfoortsche gemeente-archief. Amersfoort. Stencil. 58p.

Carstens, G. 1956. Wappen und Wappenmarken in Nordfriesland. Husumer Nachrichten. 269p.

Dingemans, W.H. 2001. De Hooge Bank van Zuilichem 1650-1811. Een genealogische en heraldische benadering. Bommelerwaardse Bronnen 25. Zaltbommel. 177.

Dingemans, W.H. 2002. De Hooge Bank van Driel 1650-1811. Een genealogische en heraldische benadering. Bommelerwaardse Bronnen 26. Zaltbommel. 177. Inmiddels werden door het Streekarchief Bommelerwaard 2432 zegelafbeeldingen op de website afgebeeld (bezoek 29 december 2013).

Dudol van Heel, S.A.C. & M.J. Bok. 2013. "Frans Halsen" aan de muur. Omgang met familieportretten in Haarlem: Voocht – Olycan – Van der Meer. Kon. Ned. Gen. voor Geslacht- en Wapenkunde. 's-Gravenhage, 56p.

Evans Pim, J., S.A. Yatsenko & O.T. Perrin. 2010. Traditional marking systems. A preliminary survey. Dunkling Books. 518p.

Geirnaert, N. 2004. Families en personen, p. 72-73 in A. Vandewalle (ed.). Te Wapen! Heraldiek, teken van gezag en identiteit. Brugge. 78p.

Hamers, N.A., 1985. Stamreeks (vanaf 1600) van burgemeester J.E. Sanders van Well (1739-1814). In Zoeklicht Kwartier van Nijmegen. Nijmegen 200p.

Hendrikse, H. 2003. Zegelstempels en zegelringen uit Zeeuwse bodem. Zaltbommel. 144p. Dit merk komt niet voor in A.J. Witte. 1992. Handmerken in Zeeland. Losbladig. Honderden merken.

Hesselink-Melchior, C.C., G. Leussink-Stam & J.K. Pruij-Reinders. 2000. De Zwolse schepenzegels. Waanders, Zwolle. 188p.

Janse, H. & D.J. de Vries. 1991. Werk en merk van den steenhouwer. Waanders, Zwolle. 176p.

Jonker, B. 1986. Handmerken in Drenthe. Krips Repro Meppel. 100p.

Koobs de Hartog, H.R. 1979. Het Van Gelre-merk. *De Nederlandsche Leeuw* 96: 313-355.

- Moezel, K. van der & D. Soliman (organizers). 2013. Decoding signs of identity. Egyptian workmen's marks in archaeological, historical, comparative and theoretical perspective. Summaries of the *International Conference at Leiden* in December 2013.
- Muelen, J.C. van der. 1909/1910. Beschrijving van zegels aanwezig in Oud-Archief der gemeente 's-Gravenhage. *De Nederlandsche Leeuw* 27: 248-256, 28: 2-8, 34-45, 65-73.
- Pronk, S.E. 1981. Over huismerken. *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 35: 245-266.
- Schilder, Kees. 2001. Besloten Testamenten 1655-1809. Bewerking Recht. Archief Kampen van inv. nrs 156-162. *Kamper genealogische en historische bronnen* deel 21. Kampen. 227p.
- Schilder, Kees. 2013. Zegels aan charters in de gedeponeerde archieven van Kampen. *Kamper genealogische en historische bronnen*, deel 35. GA Kampen. A4 print, 339p.
- Verkerk, C.L. 1992. Coulissen van de macht. Hilversum. Een sociaal-institutionele studie betreffende de samenstelling van het bestuur van Arnhem in de middeleeuwen en een bijdrage tot de studie van stedelijke elitevorming. 758p. Ook uitgegeven als *Werken Gelre* no 42, en *Amsterdamse Historische Reeks*, Grote Serie no 14.
- Verreyt, Ch.C.V.& W.J.F. Rutten. 1895-1909. Bossche schepenzegels. *Taxandria* verscheidene blzz in verscheidene jaargangen. Op internet gezet door Rob Kuijsten www.rat.de/kuijsten/zegels/
- Vey Mestdagh, J.H. de & J.A. de Boo. 1995. Liber sigillorum. De zegels in het archief van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, 1200-1811. Deel I Tekst, deel II Afbeeldingen.
- Voogd, van der Straaten, A.C. de. 1961. Zegels in het gemeente archief van Schiedam. *Ons Voorgeslacht* 16 (nr 87): 21-28.
- Zeven, A.C. 2006. Persoonlijke was- en lakzegels in het gemeentearchief van Wageningen (Liber Sigillorum Wageningensis). Gemeentearchief Wageningen.
- Zeven, A.C. 2007. Een merkwaardig stuk in het wapen Imminck/Immink. *Heraldisch Tijdschrift* 13: 18/21.
- Zeven, A.C. 2010. Definities en classificatie van typen van persoonlijke merken met voornamelijk Nederlandse voorbeelden. *Heraldisch Tijdschrift* 16: 110-127.
- Zeven, A.C. 2011. Nijkerk, was- en lakzegels in het gemeentearchief. Vereniging van Veluwe Geslachten, publ. 209. Barneveld. 60p.
- Zeven, A.C. 2012. CD-Wapenboek van de Vereniging van Veluwsche Geslachten. Barneveld. 1264 A4.
- Zeven, A.C. 2012. Wapens op een beker van het Arnhemse bakkers- en brouwersgilde uit de zeventiende en achttiende eeuw. *Heraldisch Tijdschrift* 18: 7-11.

Zeven, A.C. & M. Van de Cruys. 2009. Holbein, handelaars, handmerken en heraldiek. *Heraldicum Disputationes* 14: 44-50.

Eindnoten

- ⁱ In de tekst zullen we de term handmerk gebruiken
- ⁱⁱ Evans Pim et al. 2010; Moezel, K. van der & D. Soliman. 2013; Zeven, 2010.
- ⁱⁱⁱ Geirnaart, 2005.
- ^{iv} Pronk, 1981.
- ^v Jonker, 1986).
- ^{vi} website Redmer Alma, geraadpleegd december 2013.
- ^{vii} Zeven, 2012.
- ^{viii} Pronk, 1981.
- ^{ix} Zeven & Van den Cruys, 2009.
- ^x Een deel van de zegels is gepubliceerd door Verkerk. 1992; terwijl alle foto's mij door Verkerk met zijn toestemming en met die van het huidige Gelders Archief ter kopiëring ter hand werden gesteld om opgenomen te worden in de CD-Wapenboek van de Vereniging van Veluwsche Geslachten. Zie Zeven, 2012.
- ^{xi} Website Redmer Alma, geraadpleegd december 2013.
- ^{xii} Hendrikse, 2003.
- ^{xiii} Zeven, 2006, met Monsieur Richure te Parijs, 25 juli 1707: Zeven 57.34
- ^{xiv} Abelmann, 1975.
- ^{xv} Van der Muelen, 1909/1910.
- ^{xvi} de Voogd van der Straaten, 1961.
- ^{xvii} Dudok van Heel & Box, 2013. Wapen aan de voorzijde: gedeeld, I. drie schuinkruisjes (2-1), II. een klimmende leeuw.
- ^{xviii} Janse & de Vries, 1991.
- ^{xix} Zeven, 2012.
- ^{xx} Verreyt & Rutten, 1909; Van Beurden, 1933; bezoek ca 2008 aan het Eemland Archief.
- ^{xxi} Dingemans, 2001, 2002.
- ^{xxii} A.J. de Jong, Voorthuizen, pers. meded. jan. 2014.
- ^{xxiii} Carstens, 1956.
- ^{xxiv} Pronk, 1981.
- ^{xxv} De Vey Mestdagh & J.A. de Boo. 1995
- ^{xxvi} Zeven, 2007.
- ^{xxvii} Zeven, 2007.
- ^{xxviii} Zeven, 2011.
- ^{xxix} Van Beresteyn en Del Campo Hartman ,1954 geven het jaar van het zegel van Cornelis niet. Ik schat het op ca 1560.
- ^{xxx} Hendrikse, 2003.
- ^{xxxi} Abelmann, 1975.
- ^{xxxii} Schilder, 2001.
- ^{xxxiii} Schilder, 2013; Hesselink-Melchior e.a. 2000.
- ^{xxxiv} Zeven, 2012. Mogelijk dat hij of de familie zich Beeker noemde, omdat hij/zij aan een beek woonde(n).